

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ

ਸੁਖਦੀਪ ਕੌਰ

ਖੇਜਰਾਬੀ (ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ)

Received 06 Nov., 2022; Revised 18 Nov., 2022; Accepted 20 Nov., 2022 © The author(s) 2022.
Published with open access at www.questjournals.org

ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ 'ਸਾਹਿਤ' ਅਤੇ 'ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਦੇ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦਾ ਜੁੱਟ। ਇਸ ਲਈ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ 'ਸਾਹਿਤ' ਅਤੇ 'ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ।

ਸਾਹਿਤ' ਉਹ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲਪਨਿਕ ਅਤੇ ਦਿਲ ਖਿੱਚਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜ ਲਈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਰਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਅੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਕਾਲ ਦੀ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੋਇਆ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਦਾਖਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਸਾਹਿਤ ਇਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦਾ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੋਧ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸੋਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। 'ਸਾਹਿਤ' ਸੰਬੰਧੀ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ 'ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼' ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਇਹ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਾਰਨ ਯੋਗ ਹੈ, "ਸਾਹਿਤ ਇਕ ਸੂਖਮ ਕਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੁਹਜ ਸੁਆਦ ਉਪਜਾਣਾ ਤੇ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਚੰਗੇਰੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਦੀ ਡੰਗੋਰੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"¹

ਜਿੱਥੇ 'ਸਾਹਿਤ' ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਵਹਿਣ ਵਾਲੀ ਧਾਰਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਰਤਮਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪੇਸ਼ਾ ਹੈ ਜੋ ਤਤਕਾਲੀਨ ਖ਼ਬਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ/ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਵਾਂ/ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੱਤਰ ਦੈਨਿਕ ਅਤੇ ਸਪਤਾਹਿਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੀ ਅਵਧੀ ਮਾਸਿਕ, ਦੋ-ਮਾਸਿਕ, ਤ੍ਰੈ-ਮਾਸਿਕ, ਚੌ-ਮਾਸਿਕ, ਛਿਮਾਰੀ ਅਤੇ ਸਲਾਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਾਪਰੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਜ਼ਰੀਏ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਆਲੋਕ ਮਹਿਤਾ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, "ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਕੀ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਇਕ ਉਦਯੋਗ ਹੈ, ਇਕ ਪੇਸ਼ਾ ਹੈ ਇਸਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹ ਇਕ ਮਿਸ਼ਨ ਵੀ ਹੈ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣਾ ਭਾਵ ਘਟਨਾ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ, ਖ਼ਬਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਖ਼ਬਰ ਉਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਰਾਏ ਬਣਾਉਣੀ।"²

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ 'ਸਾਹਿਤ' ਅਤੇ 'ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਦੇ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ, ਸ਼ੈਲੀ, ਭਾਸ਼ਾ, ਸਰੋਕਾਰ ਆਦਿ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਢਾਲ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਕਦੀ ਸਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਜੋ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ

ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਧ ਨੇੜੇ ਹੈ ਜਾਂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ? ਇਸਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਵਿਧਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ? ਕੀ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਧਾ ਹੈ? ਕੀ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ 'ਸਾਹਿਤ' ਅਤੇ 'ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਹਨ? ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਲੱਭਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਸਮਝੀਏ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰੀਏ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦੋ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਨੂੰ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਖਾਸ ਕਰਕੇ 'ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਇੰਝ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਕੂਲਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਪਹਿਲੇ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਉਹ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ ਜਿਵੇਂ ਨਾਵਲ, ਕਹਾਣੀ, ਨਾਟਕ, ਕਵਿਤਾ, ਗ਼ਜ਼ਲ, ਗੀਤ, ਰਿਪੋਰਟਾਜ, ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ, ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ, ਆਲੋਚਨਾ, ਪੁਸਤਕ ਰੀਵਿਊ ਆਦਿ ਪੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪੁਹੰਚਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਵਿਦਵਾਨ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਨੂੰ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ , ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਛਪਣ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਦਵਾਨ ਪਹਿਲੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਹਨ। ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਕਈ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਈ ਨਾਮਵਰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਨੇ **ਹੰਸ, ਮਾਧੁਰੀ, ਜਾਗਰਣ** ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ। **ਹੰਸ** ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਸੀ। ਸੂਰਜ ਕਾਂਤ ਤਿਰਪਾਠੀ ਨਿਰਾਲਾ ਨੇ ਵੀ **ਸਰਸਵਤੀ, ਆਦਰਸ਼** ਅਤੇ **ਮਤਵਾਲਾ** ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ। **ਮਤਵਾਲਾ** ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਲਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਆਦਤ ਬਣ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

16-17 ਨਵੰਬਰ, 2011 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ , ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ ਖੋਜ ਪੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪਹਿਲੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਗ਼ਦਰ, ਗ਼ਦਰ ਗੂੰਜਾਂ ਆਦਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਚਿਣਗ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰੋ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ , ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਆਦਿ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ। ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ , "ਇਸ ਸਦੀ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ 'ਪ੍ਰੀਤਮ'(1923), ਫੁਲਵਾੜੀ(1924) ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ(1933) ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੱਤਰ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਹਿਤਕ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।"³

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਆਰੰਭਲੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਤਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ , ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਕਹਾਣੀ , ਲੇਖ, ਕਵਿਤਾ, ਗੀਤ, ਗ਼ਜ਼ਲ, ਜੀਵਨੀ ਆਦਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਪੱਖਾਂ ਉਪਰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਰਿਹਾ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ **ਮੈਜੀ, ਕਵਿਤਾ, ਲਿਖਾਰੀ, ਪ੍ਰੀਤ ਸੈਨਿਕ, ਪੰਜ ਦਰਿਆ, ਪੰਜਾਬੀ ਹੰਸ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ** ਆਦਿ ਨਿਰੋਲ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਨ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀਆਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਵੇਂ ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਵਿੱਚ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਿਰਮੌਰ ਲੇਖਕ ਇਹਨਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਛਪਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ 'ਤੇ ਪਹੰਚੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਡਾ. ਮੇਘਾ ਸਿੰਘ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਿਰੋਲ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ, ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਪੱਤਰਕਾਰਕ ਸਾਹਿਤਕ ਲਿਖਤਾਂ, ਪੁਸਤਕ ਰੀਵਿਊ, ਸਾਹਿਤਕ ਨਿਬੰਧ, ਜੀਵਨੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ।"⁴

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਿ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਦੇ ਸਰੋਕਾਰ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹਨ। ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਜਰੀਏ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਕਈ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਹਾਣੀ, ਕਵਿਤਾ, ਨਾਟਕ, ਨਾਵਲ, ਗਜ਼ਲ ਆਦਿ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਬਣੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਿਪੋਰਟਾਜ, ਪੈਰੋਡੀ, ਕਾਵਿ-ਵਿਅੰਗ, ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ, ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ, ਲਲਿਤ-ਨਿਬੰਧ, ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ, ਅਕਾਦਮਿਕ ਆਲੋਚਨਾ, ਟੇਬਲ-ਟਾਕ, ਮਿੰਨੀ ਨਾਵਲ ਆਦਿ। ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਵਾਂਗ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਲਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਵਾਦਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ, ਜੁਝਾਰਵਾਦ, ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ, ਅੱਤਵਾਦ ਆਦਿ। **ਇਕੱਤੀ ਫਰਵਰੀ, ਚੱਕਰ, ਸੇਧ, ਲਕੀਰ, ਮੁਹਾਂਦਰਾ** ਆਦਿ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਪੱਤਰਕਾਰੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਕਿਸੇ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਲੇਖਕ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ, ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਕਾਰਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਨਾਮ ਖੱਟਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਕਾਰਨ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਲੇ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ

- ❖ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।
- ❖ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੇ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿਪੀ ਲਈ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ।
- ❖ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਇਕ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਲਗਣ ਵਿੱਚ ਕੱਢ ਕੇ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸੀ।
- ❖ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੰਪਾਦਕ ਵਿਸ਼ਵ ਸਾਹਿਤ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਚੰਗੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ।
- ❖ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਤਹਿਤ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬੰਗਾਲੀ, ਮਰਾਠੀ, ਕੰਨੜ ਆਦਿ ਦਾ ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ।

ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਦਵਾਨ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਹਨ, ਪਰ ਇਥੇ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੀ ਸਿਰਫ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪਣ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪ ਕਹਾਣੀ, ਨਾਟਕ, ਨਾਵਲ, ਇਕਾਂਗੀ, ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ, ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ ਆਦਿ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ? ਪਹਿਲੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਵਿਦਵਾਨ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ। ਕੀ ਸਿਰਫ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਿਚਲੇ ਫਰਕ ਕਾਰਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚਲਾ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਪੱਤਰਾਂ-ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿਚਲਾ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮਰਥਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰੋਲ ਸਾਹਿਤ ਕਦੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਪਰ ਉਹੀ ਸਾਹਿਤ ਪੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਛਪਣ

ਕਾਰਨ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਕੂਲ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਸਵਾਲ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਮਤ ਉਪਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਸੰਬੰਧੀ ਦੂਸਰਾ ਸਕੂਲ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਪੱਛਮ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਤਾਂ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਤ , ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਸੱਚੀ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਖ਼ਬਰ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੜੈਚ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ , "ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸੱਚ ਆਧਾਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਤਰਜੀਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਬੜੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਪਰ ਸਾਹਿਤ ਸੂਖਸ਼ਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸੁਹਜ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਹੀਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਪਰ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ"।⁵

'ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪਰਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ 'ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਵੇ। 'ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਦਾ ਆਰੰਭ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ 1960 ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅਤੇ 1970 ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ literary journalism ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ , ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਹਿਤ(literature) ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ(journalism) ਦਾ ਸੰਯੁਕਤ ਜਾਂ ਮਿਲਿਆ ਰੂਪ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ (literary journalism) ਨੂੰ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਕਈ ਹੋਰ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਵੀਂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ (New journalism), ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ (Narrative journalism) ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ ਗਲਪੀ ਨਾਵਲ (non-fiction journalism) । ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਇਸ ਨਵੀਂ ਵਿਧਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਿਆ। ਜਿਸਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਸਨ।

1960 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਮਰੀਕਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਗਤਬਤੀ ਅਤੇ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਬਦਲੇ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਜੇਹਨ ਐਫ. ਕੈਨੇਡੀ ਦੀ ਮੌਤ , ਵਿਅਤਨਾਮ ਵਿਚਲੇ ਯੁੱਧ ਖਿਲਾਫ਼ ਅਮਰੀਕੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਵਿਦਰੋਹ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਲੇ ਅਮਰੀਕੀਆਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹਿੰਸਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਾਜਕਤਾ ਵਧਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਿਜਲਈ ਮੀਡੀਏ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਿੰਟ ਮੀਡੀਏ ਭਾਵ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਚਣੌਤੀ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਹਾਲਤਾਂ ਦਾ ਬੜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ , ਤਾਂ ਕਿ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਪੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਗਲਪੀ ਵਿਧਾ ਕਿਸੇ ਸੱਚੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਗਲਪ ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਬੋਧ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐੱਡ ਐਪਲੀਗੇਟ (edd applegate) ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਇੱਛ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ , "ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਉਹ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਲਪ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਜੋ ਕਿ ਗ਼ੈਰ ਗਲਪੀ ਹਨ , ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਥੋੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜੇ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪੱਤਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਸੱਚੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।"⁶

ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਪੱਖ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮਿਸ਼ਰਣ ਦਾ ਅਹਿਮ ਭਾਗ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਪੱਖ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਤਾਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵਾਂਗ ਇਕਾਤਵਾਸ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਵਾਂਗ ਸਿਰਫ ਉੱਪਰਲੀ ਪੜ੍ਹਤਾਲ ਕਰਕੇ ਰੀਪੋਰਟਿੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਲਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਕਤ ਲੈਣ ਵਾਲਾ , ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਹਨਤ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੱਤਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟਿੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ-ਕਈ ਦਿਨ, ਹਫ਼ਤੇ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਦਵਾਨ ਨੋਰਮਨ ਸਿਮਸ (Norman Sims) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਫ਼ੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ, “ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਨਿਯਮ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”⁷

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਦੋ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮ , ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ ਮਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਰੀਪੋਰਟਿੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ , ਅਤੇ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡਰਾਮਾ ਅਤੇ ਤਜਰਬਾ ਹੈ। ਪਾਠਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਕਹਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਸੱਚੀ ਘਟਨਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ , ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਨਣ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੋਨਾ ਮਰਲਜਾਕ ਜ਼ਡੋਵਕ (Sonja Marljak Zdovc) ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸੰਬੰਧੀ ਮਤ ਹੈ , “ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸੂਚਨਾਤਮਕ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਕਿਸੇ ਸੱਚੀ ਘਟਨਾ ਵਾਲੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ਨਾਵਲੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਕਹਾਣੀ ਵਾਂਗ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।”⁸

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ‘ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ’ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਅਲੱਗ ਵਿਧਾ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਰਸ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਹਾਲੇ ਆਪਣੇ ਆਰੰਭਲੇ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅੱਗੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਐਤਵਾਰ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਪਾਦਕੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਿਸਾਲ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕਈ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਚੰਗੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵੀ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਮਦਰਦ , ਵਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਆ, ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ , ਹਰਭਜਨ ਹਲਵਾਰਵੀ , ਸਿੱਧੂ ਦਮਦਮੀ , ਬਲਜੀਤ ਬਰਾੜ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸੰਪਾਦਕੀਆਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕ ਬੜੀ ਬੇਸ਼ਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਡਾ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ’ ਵਿੱਚ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲੇਖਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ “ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੱਤਰ ਆਪਣੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਪੰਨੇ ਉਤੇ ਛਪਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਦਕਾ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿੰਨੇ ਹੌਸਲੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ , ਉਨੇ ਹੀ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”⁹

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪਰਿਭਿਸ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੂਜਾ ਸਕੂਲ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਹਮਾਇਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ‘ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ’ ਦੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਮੱਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ।

ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਭਾਰਤੀ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹਨ। ‘ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ’ ਦੇ ਇਸ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹਨ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਸੱਚੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਾਂ ਬੋਧ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਫ਼ਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਏਨਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਚਨਾ ਜਾਂ ਖ਼ਬਰ ਗਲਪੀ ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਦਿਲਚਸਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮਝ ਘੱਟ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਪਰ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਜਮਾਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਖ਼ਸ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਪਰ ਖਾਸ ਤਵੱਜੋ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਹਿਤਕ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਰਲ ਵੀ।

ਦੂਜੇ ਸਕੂਲ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਸੰਬੰਧੀ

ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:-

❖ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸੂਚਨਾ-ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਮੁੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

- ❖ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ❖ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਆਮ ਵਾਪਰੀ ਘਟਨਾ ਪਿਛੇ ਲੁਕੀ ਅਸਚਰਜ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ❖ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ 'ਸੱਚ ਅਧਾਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਾਲਾ ਅੰਸ਼' ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਾਹਿਤਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ❖ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਕਲਾਸ਼ੂਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਰੂਹ ਹੈ।
- ❖ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਜਿੱਥੇ ਆਮ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਸਾਮਾਜਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਚੇਤਨਾ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਨਵੀਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸਵਾਦ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ 'ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ' ਦੀ ਆਤਮਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਉਸਦਾ ਕਲਾਸ਼ੂਰਤ ਜਾਂ ਸਰੀਰ।

ਪਰ ਹੁਣ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਸਵਾਲ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਸ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਨੂੰ ਕਿਸ ਵਿਧਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਬਾਕੀ ਰੂਪਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅੱਡ- ਅੱਡ ਵਿਧਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਖੇਤਰ ਅਧੀਨ ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਕਲਪਨਾ ਮੁੱਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ, ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਅੰਦਰ ਕਲਪਨਾ ਨੀਂਹ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਪੱਖ ਉਸਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਇੱਟਾਂ ਵਾਂਗ ਚਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰੇ ਖੇਤਰ ਅਧੀਨ ਕਲਪਨਾ ਰਹਿਤ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵਾਰਤਕ ਦੀਆਂ ਅਲਗ ਅਲਗ ਵਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਿਬੰਧ, ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ, ਜੀਵਣੀ, ਸਵੈ-ਜੀਵਣੀ, ਡਾਇਰੀ, ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ ਆਦਿ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੱਚ ਜੀਵਣੀ, ਸਵੈ-ਜੀਵਣੀ ਅਤੇ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਿਸੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਿਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਸੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕਿਸੇ ਸਥਾਨ ਦਾ ਸੱਚ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਾਰਤਕ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਦੇ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਇਹ ਸੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਬੱਸ ਫ਼ਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ, ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਬਿਆਨੀਆ ਢੰਗ ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਗੁਣ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੇਖਕ ਕਿਸੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਾਰੇ, ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਸੱਚੇ ਤੱਥ ਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਐਤਵਾਰੀ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲੇਖ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਆਪਣੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਾਰਤਕ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵੀ ਅਕਸਰ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਐਤਵਾਰੀ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਿਬੰਧ, ਡਾਇਰੀ, ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਆਦਿ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਉਤਮ ਜਗ੍ਹਾ ਵਾਰਤਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਵੀਂ ਵਿਧਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਗੀ ਅਤੇ ਸੱਜਰਾਪਣ ਬਖ਼ਸ਼ਦੀ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਕੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਰਚਨਾਕਾਰ ਜਾਂ ਸੰਪਾਦਕ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਉਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਖ਼ਬਾਰ ਜਨ-ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਵੀ ਜਨ-ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਹਰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਵਰਗ ਆਪਣੇ ਦਿਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਖ਼ਬਾਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਲਿਖਿਆ ਸ਼ਬਦ ਸਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਲਿਖਤ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਖ਼ਬਾਰ ਗ਼ੈਰ-ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜਨ-ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੂਚਨਾ-ਮੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗ਼ੈਰ-ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਸਾਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਪਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੰਘਾ ਜਨ-ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, "ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਕਰਕੇ ਜਨ-ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਨ-ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ, ਸੰਖੇਪਤਾ, ਸੰਦਰਭ ਦੀ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਆਦਿ ਅਜਿਹੇ ਸਾਂਝੇ ਗੁਣ ਹਨ ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਨੁਹਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।"¹⁰

ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸੰਪਾਦਕੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੰਪਾਦਕੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਿਰਫ਼ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਟਿੱਪਣੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਡਾ. ਜਗਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੰਪਾਦਕੀ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਸੰਪਾਦਕੀ, ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਸਮਾਚਾਰ ਉਤੇ ਤਰਕਪੂਰਨ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਪੂਰੇ ਲੇਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਲੇਕਿਨ, ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮਾਚਾਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਾਠਕ ਸਮਾਚਾਰ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸੰਪਾਦਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ-ਦਿਮਾਗ ਉਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਤੱਕ ਛਾਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।"¹¹

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਬਾਕੀ ਰੂਪਾਂ ਜਿਵੇਂ ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ, ਕਹਾਣੀ, ਵਾਰਤਕ, ਕਵਿਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਜਦੋਂ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ, ਭਾਸ਼ਾ, ਉਦੇਸ਼, ਵਿਸ਼ਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ੈਲੀ, ਭਾਸ਼ਾ, ਉਦੇਸ਼, ਵਿਸ਼ਾ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

----- 0 -----

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, **ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼ ਪਾਰਿਭਾਸ਼ਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ**, ਪੰਨਾ-197.
2. ਆਲੋਕ ਮਹਿਤਾ, **ਭਾਰਤ ਮੇਂ ਪੱਤਰਕਾਰਿਤਾ**, ਪੰਨਾ-67.
3. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ, **ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ**, ਪੰਨਾ-90.
4. ਮੇਘਾ ਸਿੰਘ, **ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰੋਕਾਰ**, ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕਾਨਫਰੰਸ, ਪੰਨਾ-672.
5. ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੜੈਚ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ - ਸੰਕਟ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕਾਨਫਰੰਸ, ਪੰਨਾ-667.
6. Edd Applegate, **Literary journalism: A Biographical Dictionary of writers and editors**, page- xi.
7. Norman Sims, **The Literary journalism**, page no. 2.
8. Sonja Marljak Zdovc, **Literary Journalism in United States of America and Slovenia**, page no. 9.
9. ਡਾ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ, **ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ**, ਪੰਨਾ- 291.
10. ਡਾ. ਪਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੰਘਾ, **ਜਨ ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ**, ਪੰਨਾ 34.
11. ਡਾ. ਜਗਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, **ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ-ਲੇਖਣ ਅਤੇ ਜਨ-ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮ**, ਪੰਨਾ-72.